

HISTORIE
GDAŃSKICH DZIELNIC

TOM 3
NOWY PORT

POD REDAKCJĄ

JANUSZA DARGACZA,
KATARZYNY KURKOWSKIEJ
I LESZKA MOLENDOWSKIEGO

GDAŃSK 2021

SŁOWO OD REDAKTORÓW

To już trzeci tom z serii *Historie Gdańskich Dzielnic*, która na dobre zagościła na gdańskim rynku wydawniczym, a co najważniejsze – na półkach Czytelników zainteresowanych historią miasta. Tym razem tematem dociekań autorów stał się Nowy Port. Jeszcze do niedawna była to dzielnica zaniedbana i ciesząca się nie najlepszą opinią, w ostatnich latach przechodzi rewitalizację, przyciąga ludzi oraz nowe instytucje. Na szczęście, mimo zmian, na terenie Nowego Portu nadal można odnaleźć ślady poprzednich epok i niepowtarzalny klimat dawnej dzielnicy robotniczo-portowej.

Nowy Port jest położony u ujścia Martwej Wisły do Bałtyku. Teren dzisiejszej dzielnicy jeszcze w XVI w. był w większości zalany wodami Zatoki Gdańskiej. Niesione przez Wisłę piaski odkładały się tuż za ujściem, tworząc stale powiększające się ławice piaszkowe. W drugiej połowie XVII w. pomiędzy Westerplatte a stałym lądem ukształtował się Nowy Tor Wodny (Neufahrwasser), który dał początek obecnemu kanałowi portowemu. Wiek później nazwę tę rozciągnięto na całą nowo założoną osadę.

Nowy Port zawdzięczał swoje powstanie i rozwój wydarzeniom wielkiej polityki. W efekcie pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej w 1772 r. tereny na lewym brzegu Wisły – w przeciwieństwie do Gdańska – znalazły się w granicach Królestwa Prus. Stało tu wówczas zaledwie siedem domów. Chcąc osłabić pozycję ekonomiczną miasta, władze pruskie rozpoczęły rozbudowę nowej osady portowej wraz z komorą celną. Przy Nowym Torze Wodnym utworzono miejsce przeładunku towarów, warzelnię soli, zaczęły powstawać również pierwsze spichrze. Po drugim rozbiore i włączeniu Gdańska do Prus w 1793 r. dwa ośrodki do tej pory konkurujące ze sobą znalazły się w granicach jednego państwa. Oficjalnie Nowy Port został włączony do gminy miejskiej 17 marca 1814 r.

Po zakończeniu wojen napoleońskich rozwój nowej dzielnicy i portu nabrał tempa. Modernizowano urządzenia portowe, powstawały kolejne przedsiębiorstwa. Do najstarszych zakładów przemysłowych należał browar Johanna Josepha Fischera, założony ok. 1820 r. W 1884 r. wybudowano fabrykę spirytusu, a w 1891 r. wielką rafinerię cukru. Z kolei na początku XX w. na skraju Nowego Portu zostały wybudowane dwa istniejące do dziś spichlerze służące do składowania zboża i cukru, znane pod nazwą Russenhof. W 1867 r. uruchomiono linię kolejową z Gdańska do Nowego Portu, a w 1889 r. kolej towarową biegnącą od Bramy Oliwskiej wzdłuż Wisły do Portu Wiślanego. Na przełomie XIX i XX w. dzielnica uzyskała połączenie tramwajowe z Gdańskiem i Brzeźnem

(zbudowana w 1899 r. zajezdnia służy po dziś dzień). W 1906 r. dzielnica została skanalizowana. Sukcesywnie rosła liczba ludności: w 1837 r. Nowy Port liczył 2090 mieszkańców, w 1910 r. – 9636, w 1924 r. – 13 339.

W okresie Wolnego Miasta Gdańska (1920–1939) port znalazł się pod zarządem Rady Portu i Dróg Wodnych, w której skład wchodziły dwie pięcioosobowe delegacje – polska i gdańska. Pracami Rady kierował prezydent. Opuszczone koszary armii niemieckiej zostały przekazane rządowi polskiemu. Początkowo znajdował się w nich polski etap emigracyjny, a w późniejszym okresie mieszkania Polaków oraz siedziby polskich organizacji społecznych.

Dzielnicy nie ominęły wydarzenia związane z wybuchem II wojny światowej. To z pozycji w Nowym Porcie 1 września 1939 r. żołnierze niemieccy ostrzeliwali polską załogę na Westerplatte. Jednocześnie rozpoczęły się aresztowania Polaków zamieszkujących dzielnicę. W dawnym etapie emigracyjnym stworzono obóz przejściowy dla aresztowanych istniejący do końca marca 1940 r. Przeszło przez niego od 8 do 10 tys. Polaków i Żydów, zmuszanych m.in. do porządkowania pola bitwy na Westerplatte. Pod koniec działań wojennych, w czasie oblężenia Gdańska przez Armię Czerwoną w marcu 1945 r., z Nowego Portu prowadzono ewakuację mieszkańców miasta oraz uciekinierów z Prus Wschodnich i Pomorza. W czasie walk zniszczeniu uległo ok. 60% zabudowy Nowego Portu.

W 1946 r. Nowy Port był miejscem pierwszego w bloku wschodnim dużego niepokoju robotniczego, który przeszedł do historii jako Strajk Dokerów. Robotnicy portowi protestowali przeciwko niskim płacom, złym warunkom pracy, domagali się sprawiedliwego podziału darów z UNRRA. Port oraz cała dzielnica zostały objęte silnym nadzorem aparatu bezpieczeństwa komunistycznego państwa oraz wojsk ochrony pogranicza. Jednocześnie trwał proces odbudowy i przebudowy dzielnicy. W 1951 r. Nowy Port został połączony z Gdańskiem linią Szybkiej Kolei Miejskiej, która była czynna do 2005 r. W 1954 r. powstał jeden z najbardziej rozpoznawalnych budynków Nowego Portu, utrzymany w stylu socrealistycznym Morski Dom Kultury.

Dziś dobrze widać, że Nowy Port nie odzyskał dawnego charakteru barwnej dzielnicy portowej i wciąż czeka na ponowne odkrycie, a potencjał dzielnicy wydaje się ogromny. W 2012 r. otwarto tu Centrum Sztuki Współczesnej Łaźnia 2 jako Centrum Edukacji Artystycznej. Można zaryzykować stwierdzenie, że był to przełomowy moment w najnowszej historii dzielnicy. Z jednej strony było to wyjście naprzeciw rosnącemu zapotrzebowaniu na wydarzenia kulturalne, z drugiej zorganizowanie przyjaznej przestrzeni do

edukacji i aktywizacji mieszkańców tego wówczas zaniedbanego zakątka miasta. Działalność csw przygotowała doskonały grunt pod działania mające na celu rewitalizację Nowego Portu.

Uchwałą Rady Miasta z 25 kwietnia 2017 r. został przyjęty *Gminny Program Rewitalizacji Miasta Gdańska na lata 2017–2023*. Jednym z podobszarów przeznaczonych do rewitalizacji jest Nowy Port z Twierdzą Wisłoujście. Prócz przebudów, remontów i modernizacji budynków zaplanowano i wdrożono działania społeczne mające na celu poprawę jakości życia mieszkańców. Na terenie dzielnicy działa m.in. Klub Aktywnego Mieszkańca przy ul. Floriańskiej oraz Placówka Wsparcia Dziennego dla młodych osób przy ul. Na Zaspę. W listopadzie 2020 r. została podpisana umowa na rewitalizację ulic: Góreckiego, Strajku Dokerów oraz Wilków Morskich, które zyskają nową nawierzchnię, uliczne latarnie oraz ławki, a instalacja monitoringu z pewnością wpłynie na poprawę bezpieczeństwa mieszkańców. Jednym z elementów programu rewitalizacji jest także przebudowa placu przy przystani promowej. Prace projektowe dotyczące zagospodarowania tzw. placu nadwodnego u zbiegu ulic Wyzwolenia i Władysława IV rozpoczęto w 2021 r. Początkowo planowano także zagospodarowanie parku na Szańcu Zachodnim wzdłuż nabrzeża Martwej Wisły, jednak ze względu na wysokie koszty inwestycji przedsięwzięcie odsunięto w czasie. Można mieć nadzieję, że w przyszłości teren ten stanie się miejscem aktywnego spędzania wolnego czasu i wizytówką dzielnicy.

* * *

Zainicjowany przez Muzeum Gdańska w 2017 r. wieloletni projekt pod tytułem *Historie Gdańskich Dzielnic* ma na celu przypomnienie mieszkańcom historii ich najbliższego otoczenia, zwrócenie uwagi na najciekawsze, a często nieznane fakty. W miesiącach letnich 2019 r. na pl. Wolności w Nowym Porcie była prezentowana wystawa plenerowa. Miejsce wybraliśmy nieprzypadkowo, blisko przystanku komunikacji miejskiej, tak aby trafić do jak najszerszej grupy mieszkańców. W ramach wernisazu odbył się spacer edukacyjny po dzielnicy. Jesienią natomiast dzięki gościnności csw Łażnia 2 zorganizowaliśmy cykl wykładów, podczas których specjaliści prezentowali wybrane zagadnienia z historii dzielnicy. Końcowym etapem, a zarazem zwieńczeniem pracy, jest wydanie niniejszej publikacji.

Do wspólnej pracy nad tomem zaprosiliśmy 18 autorów, głównie historyków oraz historyków sztuki reprezentujących różne ośrodki naukowe i instytucje. Za wkład pracy i przygotowane teksty serdecznie dziękujemy.

Podziękowania składamy także wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tomu, w tym instytucjom i osobom prywatnym, które przekazały materiały ikonograficzne, bez nich opracowanie nie byłoby tak pełne i atrakcyjne. Życzymy satysfakcjonującej lektury.

JANUSZ DARGACZ
KATARZYNA KURKOWSKA
LESZEK MOLENDOWSKI

RECENZENT: prof. dr hab. Igor Hałagida

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA: Małgorzata Danielewicz

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD: Eurydyka Kata i Rafał Szczawiński | re:design

DRUK: ?

NA OKŁADCE:

widok Nowego Portu (*Neufahrwasser. Blick auf die Rheedede*), ryt. Eugen Troschel
wg rysunku własnego, połowa XIX w. Ze zbiorów Muzeum Gdańska

ISBN: 978-83-61077-81-1

© Copyright by Muzeum Gdańska 2021

WYDAWCA:

Muzeum Gdańska

ul. Długa 46/47, 80-831 Gdańsk

muzeumgdansk.pl

